गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये इति वाक्यं विशेषः। अत्रार्घ्यदानमङ्गं एतत् स्नानादेव माघप्रातः-स्नानं तन्त्रेणैव सिध्यति ॥ * ॥

अथ विधानसप्तमीव्रतम्।

प्रथमतो ब्राह्मणान् स्वस्तिवाच्य ॐ सूर्यः सोम इत्यादि पठित्वा ताम्रादिपात्रे कुशतिलजलान्यादाय ॐ तत् सदित्युच्चार्य ओमद्य माघे मासि शुक्ले पक्षे सप्तम्यां तिथावारभ्य प्रतिमासीयशुक्लसप्तम्यां पौषसप्तमीं यावत् आरोग्यसम्पत्कामोऽभीष्टतत्तत्फलकामो वा अर्कान्नादीतरभोजनविच्छित्तिविधानेन सप्तमीव्रतमहं करिष्ये इति सङ्कल्प्य संयमपारणसहितं तत्तन्मासि तत्तन्नियमं कुर्यात्। तत्र माघे अर्कान्नमात्रं भुञ्जीत। फाल्गुने अन्तरीक्षगृहीतं कपिलाविड्यवमात्रप्रमाणं तदभावे अन्यगोमयमपीति। चैत्रे मरीचमेकम्। वैशाखे किञ्चिज्जलम्। ज्येष्ठे अपक्वकदलीफलमध्यकणामात्रम्। आषाढे खच्छायद्विगुणसमये यवप्रमाणं कुशमूलम्। श्रावणे नक्तं काले अल्पहविष्यौदनम्। भाद्रे शुद्धोपवासः। आश्विने पञ्चमार्द्धयामे मयूराण्डप्रमाणं हविष्यान्नम्। कार्त्तिके अर्द्धप्रस्थतिमात्रं कपिलाक्षीरं तदभावे क्षीरान्तरम्। मार्गशीर्षे प्राङ्मुखो वायुभक्षणम्। पौषे खल्वं घृतम्। तदनन्तरञ्च।

"ब्राह्मणान्भक्षयेत् भक्त्या गुडक्षीरनिरामिषैः।
विप्राय दक्षिणा देया विभवस्यानुरूपतः॥
अष्टम्यां पारणं कुर्यात् कङ्खरहितेन च।
सप्तमाघतिलादीनि घृतञ्चैव विवर्ज्जयेत्॥
एकस्मिन्भक्ष्यमुक्तमर्कतन्त्रानुसारतः॥"

चान्द्रमासविशेषोल्लेखवत् अनन्तादिव्रतवत्-मलमासेऽपि तत्तु कर्त्तव्यम् ॥ * ॥

अथारोग्यसप्तमी।

तत्र पूर्व्ववत् सप्तम्यां तिथावारभ्य ऐहिकारोग्यधनधान्यपारलौकिकशुभस्थानप्राप्तिकामः संवत्सरं यावत् आरोग्यसप्तमीव्रतमहं करिष्ये इति सङ्कल्प्य प्रतिमासशुक्लसप्तम्यां प्रातःस्नानमामे घटादिस्थजले वा पूजयेत्। रक्ताम्बुजासनमिति ध्यात्वा एतत् पाद्यं ॐ सूर्य्याय नम इत्यादिभिः संपूज्य।

"आदित्य भास्कर रवे भानो सूर्य दिवाकर।
प्रभाकर नमस्तेऽस्तु रोगादस्मान् प्रमोचय॥"

इति चिःपूजयेत्। एवं संवत्सरे पूर्णे दक्षिणां दद्यात्। ब्राह्मणांश्च भोजयेत्। विशेषमासानुद्देशादमावास्याव्रतवत् मलमासेऽपि कर्त्तव्यम्॥

अथ भीष्माष्टमी।

अष्टम्यां ब्राह्मणः पितृतर्पणं कृत्वा

"ॐ वैयाघ्रपद्यगोत्राय साङ्कृतिप्रवराय च।
अपुत्राय ददाम्येतत् सलिलं भीष्मवर्म्मणे॥"

इति पितृवत् भीष्मं तर्पयेत्॥ ततः कृताञ्जलिः।

"भीष्मः शान्तनवो वीरः सत्यवादी जितेन्द्रियः।
आभिरद्भिरवाप्नोतु पुत्रपौत्रोचितां क्रियाम्॥"

इत्यनेन प्रार्थयेत्। चन्द्रियादिभिः पितृतर्पणात् पूर्व्वं एतत् कर्त्तव्यम् ॥ * ॥ भैष्यामेकादश्यामुपोष्य द्वादश्यां तिलोद्वर्त्तनमावश्यकं कर्त्तव्यम्। स्नानतर्पणमहादानभोजनादि यथालाभं कुर्य्यात् ॥ * ॥ माघपौर्णमास्यां युगाद्यात्वेन पार्व्वणविधिना श्राद्धं कर्त्तव्यम्। अनन्तफलकामनया स्नानदानञ्च कर्त्तव्यम्।

तस्यां दानप्रमाणन्तु तिथितत्त्वेऽनुसन्धेयम्॥

इति कृत्यतत्त्वम् ॥*॥*॥

अथ माघस्नानफलम्।

"व्रतदानैस्तपोभिश्च न तथा प्रीयते हरिः।
माघमज्जनमात्रेण यथा प्रीणाति केशवः॥
न समं विद्यते किञ्चित् तेजः सौरेण तेजसा।
तद्वत् स्नानेन माघस्य न समाः क्रतुजाः क्रियाः॥
प्रीतये वासुदेवस्य सर्व्वपापादिमुक्तये।
माघस्नानं प्रकुर्व्वीत स्वर्गलाभाय मानवः॥
किं रचितेन देहेन सुपुष्टेन बलीयसा।
अध्रुवेणाशु हेयेन माघस्नानं विना भवेत्॥
मकरस्थे रवौ यो हि न स्नात्यनुदिते रवौ।
कथं पापैः प्रमुच्येत कथं स त्रिदिवं व्रजेत्॥
ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुरुतल्पगः।
माघस्नायी विपापः स्यात्तत्संसर्गी च पञ्चमः॥
उपपातकानि सर्व्वाणि पातकानि महान्ति च।
भस्मीभवन्ति सर्व्वाणि माघस्नायिनि मानवे॥
पावका इव दीप्यन्ते माघस्नाता नरोत्तमाः।
विमुक्ताः सर्व्वपापेभ्यो मेघेभ्य इव चन्द्रमाः॥
आर्द्रं शुष्कं लघु स्थूलं वाङ्मनःकर्म्मभिः कृतम्।
माघस्नानं दहेत् सर्व्वं पावकः समिधो यथा॥
प्रामादिकञ्च यत् पापं ज्ञानाज्ञानकृतञ्च यत्।
स्नानमात्रेण तन्नश्येत् मकरस्थे दिवाकरे॥
निष्पापास्त्रिदिवं यान्ति पापिष्ठा यान्ति शुद्धताम्।
सन्देहोऽत्र न कर्त्तव्यो माघस्नाने नराधिप!॥
सर्व्वेऽधिकारिणो ह्यत्र विष्णुभक्तौ यथा नृप!।
सर्व्वेषां स्वर्गदो माघः सर्व्वेषां पापनाशनः॥
एतदेव परो मन्त्रो ह्येतदेव परं तपः।
प्रायश्चित्तं परञ्चैव माघस्नानमनुत्तमम्॥
वृथा जन्मान्तराभ्यासात् माघस्नानमतिर्भवेत्।
अध्यात्मज्ञानकौशल्यं जन्माभ्यासादृथा नृप!॥
संसारकर्द्दमालेपप्रक्षालनविशारदम्।
पावनं पावनानाञ्च माघस्नानं परन्तप!॥
स्नाता माघे च ये राजन्! सर्व्वकामफलप्रदे।
ते तांश्च भुञ्जते लोकांश्चन्द्रसूर्य्यग्रहोपमान्॥"

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे ४ अध्यायः॥

माघवती, स्त्री, (मघवान् देवताऽस्याः यद्वा मघवत इयमिति। मघवत्+अण्। "मघवा बहुलम्।" ६।४।१२८। इति त्रादेशः। ङीप्।) पूर्व्वदिक्। इति राजनिर्घण्टः॥

माघवनं, क्ली, इन्द्रसम्बन्धि वस्तु। मघवत इदमित्यर्थे ष्णप्रत्ययेन निष्पन्नम्। इति मुग्धबोधव्याकरणम्॥ (मघवन्+अण्। "मघवा बहुलम्।" ६।४।१२८। इति विकल्पान्नत्रादेशः। त्रि, यथा, माघे। ६।२५।

"वसुधान्तनिःसृतमिवाहिपतेः
पटलं फणामणिसहस्ररुचाम्।
स्फुरदंशुजालमथ प्रीतरुचः
ककुभं समस्कुरुत माघवनीम्॥")

माघी, स्त्री, (मघया युक्तः कालः अस्यां इति। मघा+"नक्षत्रेण युक्तः कालः।" ४।२।३। इत्यण् ङीप्।) मघायुक्ता पौर्णमासी। यथा,

"पुष्ययुक्ता पौर्णमासी पौषी मासे तु यत्र सा।
नाम्ना स पौषो माघाद्याश्चैत्रमेकादशापरे॥"

इत्यमरः। १।४।१३॥ माघी पूर्णिमा। यथा, अयोध्याकाण्डे भरतशपथे।

"आषाढी कार्त्तिकी माघी तिथयः पुण्यसम्भवाः।
अप्रदानवती यान्तु यस्यार्थोऽनुमतो गतः॥"

विष्णुधर्म्मोत्तरे।

"पौर्णमासी तथा माघी श्रावणी च नरोत्तम!।
प्रौष्ठपद्यामतीतायां तथा कृष्णा त्रयोदशी॥
एतास्तु श्राद्धकालान् वै नित्यानाह प्रजापतिः॥"

सा च कलियुगाद्या। यथा,—

"अथ भाद्रपदे कृष्णे त्रयोदश्यान्तु द्वापरम्।
माघे च पौर्णमास्यां वै घोरं कलियुगं स्मृतम्॥"

अस्यां कर्म्मणोऽनन्तफलं यथा, मात्स्ये।

"शतमिन्दुक्षये पुण्यं सहस्रन्तु दिनक्षये।
विषुवे शतसाहस्रमा का मा वैष्वनन्तकम्॥
आ का मा वैषु आषाढीकार्त्तिकीमाघीवैशाखीषु। इति तिथ्यादितत्त्वम्॥ माघ्यां मघायोगाभावे सिंहस्थगुरावकालप्रतिप्रसवो यथा, शातातपः।

"माघ्यां यदि मघा नास्ति सिंहे गुरुरकारणम्॥"

राजमार्त्तण्डे दक्षः।

"गुरौ हरिस्थे न विवाहमाहुर्हारीतगर्गप्रमुखा मुनीन्द्राः।
यदा न माघी मघसंयुता स्यात्तदा च कन्योद्वहनं वदन्ति॥"

इत्यत्र माघ्यां मघायोगाभावेऽपि श्रुतिवैधादिमघास्थेऽपि गुरौ भवति विवाहस्तु गुरोर्मघापरित्यागादेव। इति मलमासतत्त्वम्॥

माघोनी, स्त्री, (मघवान् देवताऽस्याः। मघोन इयमिति वा। इति मघवन्+अण् ङीप्।) पूर्व्वा दिक्। इति राजनिर्घण्टः॥ (इन्द्रसम्बन्धिनि, त्रि। यथा, ऋग्वेदे। १०।६६।२।

"मरुद्गणे वृजने मन्म धीमहि
माघोने यज्ञं जनयन्त सूरयः॥"

"माघोने मघवत इन्द्रस्य सम्बन्धिनि मरुद्गणे।" इति तद्भाष्ये सायणः॥)